

<https://jpll.ui.ac.ir/?lang=en>

Research on Mystical Literature

E-ISSN: 2476-3292

Document Type: Research Paper

Vol. 20, Issue 1, No.56, 2026, pp. 117-132

Received: 31/05/2025

Accepted: 28/12/2025

Examining the Representation of Islamic Mysticism in the BBC's Pargar Program

Jafar Fasaei *

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Eqlid Higher Education Center, Eqlid, Iran
jfasaei@yahoo.com

Somayeh Rezaei

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran
s.rezaee@cfu.ac.ir

Abstract

The media function as an intermediary between human consciousness and social structures. Accordingly, once we acknowledge that the media do not operate in a neutral or impartial manner in this mediating role and in shaping human perception of the surrounding world, we move beyond a conception of the media as mere reflectors of reality toward an understanding of the media as active agents endowed with agency. Based on this perspective, the present study examines a BBC television program titled Pargar, focusing on the theme of Islamic mysticism. Employing approaches drawn from critical discourse analysis and selected key concepts associated with representation theory, four episodes of Pargar addressing mysticism and Sufism are analyzed. The findings indicate that through the use of linguistic strategies and approaches such as salience through repetition and stereotyping, as well as the construction of dualisms and oppositions in the definitions of mysticism and its functions, the program frames meaning in a way that links Islamic mysticism to the issue of velayat-e faqih. As a result, it presents a reductive, manipulated, and thoroughly politicized narrative of Islamic mysticism and Sufism. In essence, this representation does not describe the historical reality of Islamic mysticism and Sufism; rather, it produces a media-constructed reality that primarily serves British foreign policy interests and the dominant liberal–secular discourse.

Keywords: Representation; Islamic Mysticism; Pargar; Media.

---

* Corresponding author

Fasaei, J. Rezaei, S. (2026). The Representation of Islamic Mysticism in BBC's Pargar Program. *Research on Mystical Literature*, 20(1): 117-132.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.145484.1928

Introduction

Texts, and the media in particular, are not merely neutral instruments for the transmission of meaning; rather, they actively produce and structure meaning and, in doing so, shape audiences' knowledge and perceptions of the world. In contrast to classical epistemological approaches that regarded meaning and truth as inherent entities independent of the human mind, contemporary theoretical perspectives conceptualize meaning as a social construction and as the product of structured relations within language. From this standpoint, the concept of representation emerges, according to which the media move beyond the simple reflection of reality and assume the role of meaning producers within specific conceptual and discursive frameworks. Within this framework, language is no longer understood as a mirror of the world but as a site of meaning production, and mass media, as part of language, carry ideology at multiple levels. Consequently, media representation is not a neutral or value-free process; it is intrinsically linked to power and ideology and functions to reproduce particular discursive formations and power relations. On this basis, the present study examines the representation of Islamic mysticism in one of the BBC's well-known television programs, seeking to identify the underlying ideology embedded in this representation and to explicate the manner in which this process has been operationalized.

Review of Literature

A substantial body of scholarly research has addressed the concept of representation, particularly with regard to the portrayal of Iranian issues in Western media. Among these studies is the work of Heshmatzadeh et al. (2011), which examines the representation of Iran in U.S. media and concludes that one of the most significant obstacles in Iran–U.S. relations is the prevalence of negative image-making, disseminated not only within the domains of politics and power but also across public spheres such as the media. In a related study, Izadi and Saqayi Biriya (2008), through an analysis of editorials in American newspapers concerning Iran's nuclear program, argue that the dominant theme of these newspapers is the claim that Islam, above all else, constitutes the primary source of threat. Soltani and Tafreshi (2016) authored an article entitled "Discourse Analysis of Programs Produced by the Manoto Network". Ghiasian (2006), in an article titled "The Representation of Whites and Muslims in Western Periodicals after September 11", drawing on van Dijk's analytical model, demonstrates that the representation of in-groups in these publications is oriented toward positive self-presentation, whereas out-groups are represented in ways that construct a negative image of the Other. Mahdzadeh (2015), in the article "Secularism and Symbolic Violence in Television Discourse: A Discourse Analysis of the BBC Persian Television Program Pargar", concludes that the dominant discourse of Pargar is philosophical, ideological, and political secularism. Asadi (2020), in a master's thesis entitled "BBC Persian Satellite Network and the Negative Image-Making of the Islamic Republic of Iran (2008–2013)", shows that BBC Persian actively worked toward undermining Iran's nuclear team. In another study, Sadat Hosseini (2016) authored a dissertation entitled "The Representation of Iranian Women's Identity in Post-Revolutionary Cinema (A Case Study of the Films of Ebrahim Hatamikia)". Rostamipour (2022), in the article "The Representation of the Clergy in BBC Persian Network", concludes that the central and preferred idea within the BBC's discourse on the clergy is the promotion of a religion-free society and the dissemination of *laïcité*. According to this study, the primary objective of the network in addressing the clergy is to pursue a strategy of semantic disruption and cognitive disorientation among audiences with respect to the discourse of revolutionary political Islam, which stands in opposition to the goals and interests of the dominant global order. Additionally, Aghagolzadeh et al. (2013) examine the representation of Iranian and non-Iranian actors in international media coverage of Iran's nuclear dossier and conclude that Iranian actors are portrayed as irrational and confrontational, whereas opposing actors are depicted with greater sympathy and as rational and peace-seeking. Despite this extensive body of research on the representation of political, religious, and identity-related issues, no study to date has specifically examined the representation of Islamic mysticism in the Pargar program. The present study seeks to address and fill this research gap.

Methodology

In terms of its analytical approach, this study adopts a qualitative research design and employs a combined method of discourse analysis. Four episodes of the Pargar program, each sharing a common focus on Islamic mysticism and Sufism, were purposively selected for analysis. Data collection was conducted through close and systematic observation of each episode using an analytical lens. The primary objective of examining these data is to analyze the representation of Islamic mysticism as constructed in the Pargar program, to uncover the processes of meaning production, to demonstrate their ideological effects, and, ultimately, to critically interrogate the discourse of power underlying this particular form of cultural representation.

Results

This study analyzed four scientific–cultural episodes of the BBC television program Pargar with a focus on the

representation of Islamic mysticism and Sufism. The findings indicate that these programs, through the use of discursive binary constructions, selective salience, and the articulation of mysticism with political categories, have produced a media-constructed and mediated reality of Islamic mysticism. Within the analyzed episodes, mysticism is at times reduced to a functional and quasi-therapeutic role, and at other times framed through oppositional binaries such as humanistic mysticism versus sharia-oriented mysticism, or mysticism versus politics, thereby situating it within a semantic network associated with concepts such as violence and fundamentalism. The analysis demonstrates that these discursive formations operate toward the hegemonization of Islamophobic discourse and the representation of mysticism as either a threatening phenomenon or a purely political construct. Moreover, the role of the program host, the selection of experts, the use of leading questions, and the overall structuring of the programs reveal the active agency of the media in directing meaning and reproducing dominant ideology. Overall, Islamic mysticism is not represented as a complex system of epistemic, ethical, and cultural knowledge, but rather through a reductive and predominantly political reading. This approach should not necessarily be interpreted as a form of classical colonial conspiracy; rather, it is more accurately understood within the framework of Western media logic and the dynamics of narrative contestation. In this context, the BBC, as a publicly funded British media organization, advances a representation of Islamic mysticism aligned with secular, liberal, and individualistic values, while simultaneously serving the ideological interests and strategic orientations of its institutional supporters.

نشریه علمی پژوهش‌های ادب عرفانی
 سال بیستم، شماره اول، پیاپی ۵۶، ۱۴۰۵، صص. ۱۱۷-۱۳۲
 تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۳/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۷

بررسی بازنمایی عرفان اسلامی در برنامه‌پرگار بی‌بی‌سی

جعفر فسائی* ، استادیار زبان و ادبیات فارسی، مرکز آموزش عالی اقلید، اقلید، ایران
 jfasaei@yahoo.com
 سمیه رضایی، استادیار گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
 s.rezaee@cfu.ac.ir

چکیده

رسانه‌ها واسطه میان آگاهی انسان و ساختارهای اجتماعی هستند. براین مبنا، چنان‌که بپذیریم رسانه‌ها در این واسطه‌گری و در فرایند ادراک انسان از جهان پیرامون، بی‌طرف و خنثی عمل نمی‌کنند، از منطق رسانه به‌مثابه ابزار انعکاس‌دهنده حقایق فراتر رفته و به‌سمت منطق رسانه به‌مثابه ابزاری کنش‌مند و دارای عاملیت حرکت کرده‌ایم. با چنین تعریفی از رسانه، در مقاله حاضر، یکی از برنامه‌های تلویزیون بی‌بی‌سی با عنوان «پرگار» و محوریت موضوع عرفان اسلامی بررسی شده است. براین اساس، با به‌کارگیری رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی و بعضی از کلیدواژه‌های مرتبط با منطق نظریه بازنمایی، چهار برنامه‌پرگار با موضوع «عرفان و تصوف» تحلیل و بررسی شدند. نتایج نشان می‌دهد این برنامه با استفاده از ابزارهای زبانی و رهیافت‌هایی همانند برجسته‌سازی از مسیر تکرار و کلیشه‌سازی، ایجاد دوگانگی و تقابل در تعاریف ارائه‌شده از عرفان و عملکردهای آن به‌منظور صورت‌بندی معنا و پیوند عرفان اسلامی با مسئله ولایت‌فقیه، روایتی تقلیل‌یافته، دستکاری شده و کاملاً سیاسی از عرفان و تصوف اسلامی ارائه داده است. در حقیقت، این بازنمایی، نه توصیف واقعیت تاریخی عرفان و تصوف اسلامی، بلکه تولید واقعیتی رسانه‌ای است که بیش از هر چیز در خدمت سیاست خارجی بریتانیا و گفتمان لیبرال-سکولار مسلط قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: بازنمایی، عرفان اسلامی، برنامه‌پرگار، رسانه.

*مسئول مکاتبات

فسائی، جعفر و رضایی، سمیه. (۱۴۰۵). بررسی بازنمایی عرفان اسلامی در برنامه‌پرگار بی‌بی‌سی، پژوهش‌های ادب عرفانی، ۲۰(۱): ۱۱۷-۱۳۲.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.145484.1928

۱. مقدمه

متون به‌عنوان نظامی از نشانه‌ها، که در فرایندهای ارتباطی به کار برده می‌شوند، ابزارهایی بی‌طرف و خنثی برای انتقال معنا نیستند؛ بلکه در فرایندی فعالانه، شکل‌دهنده و تولیدکننده معنا هستند. «رسانه‌ها بر شناخت و درک عموم از جهان تأثیر می‌گذارند؛ به این معنا که آگاهی و ذهنیت مردم نسبت به جهان بستگی به محتوایی دارد که از رسانه‌ها دریافت می‌کنند» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص. ۹). با بازگشتن یک گام نظری به گذشته مشخص می‌شود که در نظام‌های معرفت‌شناختی کلاسیک، معنا و حقیقت مقولات ذاتی و در بیرون از ذهن انسان تلقی می‌شدند که انسان مسئله‌مند به جست‌وجو و کشف این حقایق و معانی می‌پرداخت. در این ساحت، این‌گونه تلقی می‌شد که این حقایق را می‌توان از طریق متون منتقل ساخت. برخلاف این دیدگاه‌ها در نظام‌های فلسفی و معرفت‌شناختی معاصر، معنا نه امری ذاتی که بر ساختی اجتماعی است و به عبارتی «حاصل روابط ساختمان در زبان است» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص. ۹).

از همین جا مفهومی به نام «بازنمایی» مطرح می‌شود که براساس آن متون و به‌صورت مشخص رسانه، ضمن فرارفتن از ابزارهای بازتاب‌دهنده و منعکس‌کننده معنا و حقیقت، در جایگاه تولیدکننده معنا بر مبنای چهارچوب‌های مفهومی و گفتمانی قرار می‌گیرند. در این ساحت، زبان دیگر آینه جهان نیست؛ به عبارتی، در اینجا سخن از نوعی گذار از مفهوم ساده، ایستا و منفعل بازتاب (Reflection) به مفهوم پیچیده، پویا و فعال بازنمایی (Representation) به میان می‌آید. استوارت هال معتقد است: «بازنمایی تولید معنا از طریق زبان است» (هال، ۱۳۹۱، ص. ۳۵۰). در این تعریف، معنا نه امری مطلق و در یک چهارچوب بسته، بلکه نوعی برساخت سیال است. هال ابزار تولیدکننده معنا را زبان می‌نامد و اگر بپذیریم که زبان مجموعه‌ای از نشانه‌ها است، رسانه‌های فراگیر معاصر نیز در مجموعه زبان قرار می‌گیرند که «به انحاء مختلف و در سطوح متفاوت حامل ایدئولوژی هستند» (فرکلاف، ۱۳۸۹، ص. ۹۲).

ذیل مفهوم بازنمایی، کلیدواژه‌هایی مانند قدرت و ایدئولوژی قرار می‌گیرند که برای تحلیل هر گفتمان به کار گرفته می‌شوند. براین اساس، آنچه در تحلیل رسانه‌ها تحت عنوان بازنمایی رسانه‌ای مطرح است در پرتو ایدئولوژی و قدرت، تحلیل را صورت‌بندی می‌کند. «بازنمایی رسانه‌ای معناسازی خنثی و بی‌طرف نیست؛ زیرا هرگونه بازنمایی ریشه در گفتمان و ایدئولوژی‌ای دارد که از آن منظر بازنمایی صورت می‌گیرد. برای مثال، گفتمان نژادپرستی اقلیت نژادی را به شیوه‌ای بازنمایی می‌کند و معنایی از آنها برمی‌سازد که آن گفتمان و متعاقباً مناسبات و روابط فرادستی و فرودستی نژادی را بازتولید و حفظ می‌کند یا گفتمان استعماری غرب که مبتنی بر مناسبات قدرت میان غرب و شرق است از شرق و مسلمانان معنایی می‌سازد و به گونه‌ای بازنمایی می‌کند که در خدمت روابط و مناسبات قدرت باشد» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص. ۱۰). براین اساس، مقاله پیش‌رو به دنبال بررسی و مطالعه نحوه بازنمایی عرفان اسلامی در یکی از برنامه‌های شناخته‌شده تلویزیون بی‌بی‌سی است. منظور از عرفان اسلامی که در این برنامه به طرز خاص بازنمایی شده است، نظامی پیچیده و درهم‌تنیده شامل حکمت، معنویت، اخلاق، جامعه‌شناسی و هنر است که با وجود نقدهای وارده، توانسته است در دوره‌هایی پاسخگوی برخی از مسائل جوامع انسانی باشد. مقاله حاضر به دنبال این است که نشان دهد در پس بازنمایی عرفان اسلامی چه ایدئولوژی نهفته است و این فرایند به چه صورت عملیاتی شده است.

۱-۱. برنامه پرگار بی‌بی‌سی

در سال ۱۳۱۹ شمسی، بخش فارسی رادیو بی‌بی‌سی به‌طور رسمی آغاز به کار کرد. انگیزهٔ پیدایش این رسانه نخست همسویی با اهداف استعماری دولت انگلستان و دیگر پاسخ به دغدغهٔ سیاسی انگلیس در خصوص جنگ جهانی دوم و تقابل با دولت آلمان نازی (رقابت با آلمان نازی) بود. این رسانه در واقع نتیجهٔ یک جنگ رسانه‌ای بود؛ «در روزهای آغازین جنگ جهانی (دوم سپتامبر ۱۹۳۹ م.) رادیو بی‌بی‌سی به هفت زبان غیرانگلیسی برنامه پخش می‌کرد و در پایان جنگ (۱۹۴۴ م.) این تعداد به چهل رسیده بود» (محمدخانی ملکوه، ۱۳۹۰، ص. ۵۱). تلویزیون فارسی بی‌بی‌سی در سال ۱۳۸۷ رسماً شروع به فعالیت کرد و در این میان، یکی از مهم‌ترین برنامه‌های این تلویزیون، برنامهٔ پرگار بود که با صرف هزینه‌های گزاف، بخشی از جامعهٔ هدف را به خود جذب کرد: «برنامهٔ پرگار یکی از مهم‌ترین برنامه‌های تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی است که از سال دوم آغاز به کار این شبکه به مباحث اساسی در چهارچوب سیاست رسانه‌ای می‌پردازد. این برنامه از صاحب‌نظران، استادان، منتقدان و مخالفان نظام یا به عبارتی از اپوزوسیون خارج از کشور دعوت می‌کند تا مباحث سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی داخل کشور و به‌ویژه مسایل روز طرح شود» (محمدخانی ملکوه، ۱۳۹۰، ص. ۲۴۹). مهم‌ترین محورهای گفتمان تلویحی و القایی برنامهٔ پرگار در جایگاه رسانه‌ای معاند در قبال نظام جمهوری اسلامی ایران عبارت‌اند از: القای نظام جمهوری اسلامی به‌عنوان سیستمی غیرعقلانی، تمامیت‌خواه و ایدئولوژیک؛ تلاش برای ترسیم نوعی از دموکراسی غربی که مردم ایران در فرایند تاریخ به شیوه‌های مختلف به‌دنبال رسیدن به آن هستند؛ طرح موضوع نقض حقوق بشر در ایران؛ ارزیابی دموکراسی برای ایران با معیارهای غربی؛ کم‌رنگ ساختن نظام‌های ارزشی متعلق به جامعهٔ ایران، بازنمایی دولت در جایگاه نهاد فرهنگ‌گداپرور در جامعه؛ دولتی‌بودن اقتصاد، عدم توازن قوا بین مردم و تأکید بر جدایی دین از سیاست (نک. ملکوه، ۱۳۹۰، ص. ۲۴۹-۲۵۱). با توجه به کلیت موارد پیش‌گفته، مقاله حاضر به تحلیل چهار برنامهٔ پرگار با محوریت موضوع عرفان و تصوف اسلامی می‌پردازد تا در نهایت تصویری نسبتاً روشن از مکانیسم دستکاری گفتمانی برای دستیابی به اهداف مد نظر این رسانهٔ متخاصم مشخص شود.

۱-۲. روش تحقیق

این مقاله به‌لحاظ رویکرد تحقیقی کیفی است که با روش ترکیبی تحلیل گفتمان انجام گرفته است. چهار قسمت از برنامهٔ پرگار با موضوع مشترک عرفان و تصوف اسلامی به‌صورت هدفمند انتخاب شده است. گردآوری اطلاعات براساس مشاهدهٔ دقیق هر برنامه با رویکرد تحلیلی صورت گرفته است. هدف از بررسی این داده‌ها بررسی تصویر بازنمایی‌شدهٔ عرفان اسلامی در برنامهٔ پرگار و افشای فرایند ساخت معنا و نشان‌دادن تأثیر ایدئولوژیک آن و در تحلیل نهایی، نقد گفتمان قدرت در پس یک نوع بازنمایی فرهنگی است.

۱-۳. پیشینه تحقیق

در خصوص بازنمایی، پژوهش‌های ارزشمندی انجام گرفته است؛ از جمله مطالعاتی که در حوزهٔ بازنمایی مسائل ایران در رسانه‌های غربی انجام شده می‌توان به مقالهٔ **حشمت‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)** اشاره کرد که به بررسی بازنمایی ایران در رسانه‌های آمریکا پرداخته و به این نتیجه رسیده است که یکی از مهم‌ترین موانع رابطهٔ ایران و آمریکا، تصویرسازی‌های

منفی است که افزون بر عرصه سیاست و قدرت، در میان حوزه‌های عمومی مثل رسانه‌ها هم منتشر می‌شود. **ایزدی و سقایی بی‌ریا (۱۳۸۷)** در پژوهشی با بررسی سرمقاله‌های روزنامه‌های آمریکایی در رابطه با برنامه هسته‌ای ایران، به این نتیجه رسیده‌اند که موضوع اصلی این روزنامه‌ها بر این ادعا استوار شده است که بیش از هر چیز دین اسلام سرچشمه تهدید است. **سلطانی و تفرشی (۱۳۹۵)** مقاله «تحلیل گفتمان برنامه‌های تولیدی شبکه من و تو» را نوشته‌اند. **غیاثیان (۱۳۸۵)** در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی تصویر سفیدپوستان و مسلمانان در نشریات غرب پس از یازدهم سپتامبر» با بهره‌گیری از الگوی ون‌دایک نشان داده که بازنمایی گروه‌های خودی در این نشریات در راستای مثبت‌نمایی خود و بازنمایی گروه‌های غیرخودی در راستای ارائه تصویر منفی دیگران است. **مهدی‌زاده (۱۳۹۴)** در مقاله «سکولاریزم و خشونت نمادین در گفتمان تلویزیونی: تحلیل گفتمانی برنامه «پرگار» تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی»، به این نتیجه رسیده است که گفتار غالب پرگار، سکولاریزم فلسفی، اعتقادی و سیاسی است. **اسدی (۱۳۹۹)** در پایان‌نامه خود با عنوان «شبکه ماهواره‌ای بی‌بی‌سی فارسی و تصویرسازی منفی از جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۷-۱۳۹۲)»، نشان داده است که شبکه بی‌بی‌سی فارسی در مسیر تخریب تیم هسته‌ای ایران فعالیت کرده است. **سادات حسینی (۱۳۹۵)** رساله «بازنمایی هویت زن ایرانی در سینمای پس از انقلاب (مطالعه موردی: فیلم‌های ابراهیم حاتمی‌کیا)» را نوشته است. **رستمی‌پور (۱۴۰۱)** در مقاله «بازنمایی چهره روحانیت در شبکه بی‌بی‌سی فارسی»، به این نتیجه رسیده است که ایده مرکزی و مرجع گفتمان بی‌بی‌سی در موضوع روحانیت، جامعه بدون دین و ترویج لائسیته است. هدف اصلی این شبکه از پرداختن به روحانیت، دنبال کردن سیاست ایجاد به‌هم‌ریختگی معنایی و آشفتگی تصورات ذهنی مخاطبان برای گفتمان اسلام سیاسی انقلابی است که در تقابل با اهداف و منافع نظام سلطه قرار دارد. **آقاگلزاده و همکاران (۱۳۹۲)** در پژوهشی، شیوه بازنمایی کنشگران ایرانی و غیرایرانی در پرونده هسته‌ای ایران در رسانه‌های بین‌المللی را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که کنشگران ایرانی به صورت افراد غیرمنطقی و ستیزه‌جو بازنمایی می‌شوند؛ درحالی که کنشگران طرف مقابل با همدلی بیشتر به مثابه افرادی منطقی و صلح‌طلب معرفی می‌شوند. با این توضیحات، تاکنون پژوهشی در زمینه بازنمایی مقوله عرفان اسلامی در برنامه پرگار انجام نشده است و مقاله حاضر تلاش می‌کند این خلأ پژوهشی را پوشش دهد.

۲. بحث و بررسی

چنان‌که پیش از این نیز بیان شد، هدف مقاله حاضر بررسی نحوه بازنمایی برنامه پرگار بی‌بی‌سی از گفتمان عرفان اسلامی است. در ادامه، با بررسی چهار برنامه پرگار، با محوریت عرفان اسلامی، تصویری نسبتاً روشن از نحوه بازنمایی عرفان اسلامی از کانال این رسانه ترسیم خواهد شد.

۲-۱. تصوف و مدرنیته: دیالکتیک سنت و تجدد

نسبت عرفان و تصوف با مسائل و پروبلماتیک دنیای جدید، موضوع یکی از برنامه‌های پرگار است؛ پرسش‌های اصلی که مجری در آغاز برنامه مطرح کرده است به قرار زیر است:

آیا تصوف و مدرنیته در یک اقلیم می‌گنجند؟ تصوف چه به انسان ایرانی داده است؟ تصوف جاذبه اندیشه ایرانی است یا عامل درنگ و توقف آن؟ نقل است که از بایزید بسطامی پرسیدند که درویشی چیست؟ گفت: آنکه کسی در کنج خویش، پای در گنجی فرو شود. این باطن‌گرایی و نگاه به درون تا چه اندازه با روح انسان ایرانی عجین شده است؟ آیا تصوف می‌تواند انسان مدرن را

دستگیر شود؟ آیا تصوف با نیازهای بشر امروزی سازگاری دارد؟ بشری که تلاش می‌کند عقل را قطب‌نمای خود کند؟ در یک کلام، آیا تصوف مایهٔ اعتلای انسان ایرانی است؟

چنان‌که از پرسش‌های مطرح‌شده در آغاز برنامه مشخص است، در این برنامه مسئلهٔ اصلی و کانونی، بررسی نسبتی است که میان تصوف و عرفان با دنیای جدید برقرار است. از آنجاکه تصوف ریشه در آموزه‌های دین اسلام دارد، این برنامه به صورت ضمنی و تلویحی نسبت دین با انسان جدید و نیازهای او در دنیای مدرن را برجسته کرده است. مهمانان اصلی این برنامه از یک طرف داریوش آشوری است و از طرف دیگر، یک شرق‌شناس مطرح و شناخته‌شده به نام لئونارد لویزون. در ادامه، با ارجاع به سخنان این کارشناسان، صورت‌بندی بحث پرگار مشخص می‌شود:

۱-۱-۲. گفت‌وگو انتقادی داریوش آشوری و برجسته‌سازی دوگانهٔ خانقاه/مسجد

ذکر این نکته اهمیت دارد که برجسته‌سازی یکی از مکانیسم‌های کلیدی تولید ایدئولوژی از طریق گفت‌وگو است. برجسته‌سازی به معنای جلب توجه مخاطب به برخی جنبه‌های خاص یک رویداد، گروه یا مفهوم و در مقابل، کم‌رنگ کردن یا حذف جنبه‌های دیگر است؛ بر این اساس، برجسته‌سازی ابزار ایدئولوژیک قدرتمندی است که از طریق آن گفت‌وگو می‌تواند درک عمومی از واقعیت را شکل دهد و جهت‌دهی کند. از این رو، یکی از مهم‌ترین مصادیق برجسته‌سازی، ایجاد و برجسته‌کردن دوگانهٔ خانقاه و مسجد است. داریوش آشوری در جایگاه اندیشمندی مطرح در فضای روشنفکری ایران، تلقی خاصی از تصوف دارد؛ به اعتقاد او تصوف مجموعه‌ای از سخنان بزرگان نیست. آشوری سعی می‌کند تصوف را به مثابهٔ یک سازمان اجتماعی تعریف کند که نقش بسیار مهمی در جامعه بر عهده داشته است: تصوف یک فرهنگ، یک شکل از زندگی است. تصوف یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی را در تاریخ بعد از اسلام ایران پایه‌گذاری کرد به نام خانقاه. خانقاه در کشاکش دائم با مسجد و نهادهای متشرعانه یا آخوند داشته است. صوفی و آخوند با هم جنگ و جدال دائمی داشته‌اند... در یک معنای عام، تصوف یک فرهنگ بسیار گسترده است که گسترهٔ بزرگ جغرافیایی را در بر می‌گیرد. از شمال آفریقا تا خاورمیانه، ایران کنونی، افغانستان، آسیای میانه، چین و هندوستان، این فرهنگ وجود داشته است. به طور کلی، آشوری با قائل شدن به تضاد میان تصوف با نهادهای رسمی دینی / مسجد، کارکرد آن را معطوف به نوعی تالرنس و رواداری در فرهنگ ایرانی قلمداد می‌کند. در حقیقت، آنچه از این بخش از مباحث و استدلال‌های داریوش آشوری به صورت ضمنی دریافت می‌شود، اعتقاد به وجود نوعی خشونت ذاتی در شریعت اسلام است که تصوف توانسته است همانند یک ضربه گیر، بخشی از آسیب‌های آن را دفع کند. از سوی دیگر، آشوری با اشاره به اینکه تصوف و نگاه صوفیانه به جهان، نوعی رابطهٔ مستقیم و بی‌واسطه میان انسان و خداوند را صورت‌بندی کرده است، چنین استدلال می‌کند که تصوف توانسته است با به حاشیه راندن گفت‌وگو مسلط دینی، برای انسان ایرانی دستاوردهای مهمی داشته باشد. در تحلیل نهایی، داریوش آشوری باتکیه بر چنین استدلال‌هایی نفوذ تصوف در فرهنگ ایران را موجب اعتلای اندیشه انسان ایرانی می‌داند؛ اما دربارهٔ کارکرد تصوف در دنیای جدید، نظر آشوری به گونهٔ دیگری است: عرفان در دوره‌ای فرهنگ الیت ایران بوده است ولی با آمدن مدرنیته و ایده‌های مدرن، تصوف مورد حملهٔ منورالفکران قرار می‌گیرد و عامل تنبلی، سستی و فساد قلمداد می‌شود (با ارجاع به کتاب صوفی‌گری احمد کسروی). بنابراین، در دوران مشروطه یا هم‌زمان با گسترش ایده‌های ماتریالیستی مارکسیسم لنینیسم، تصوف به حاشیه می‌رود.

در تحلیل نهایی در نظر آشوری، عرفان و تصوف در دنیای جدید و برای انسان امروز فاقد معنا و کارکرد اثربخش است و براین اساس، آشوری آن را تا جایگاه «قرص‌های آرام‌بخش» تنزل می‌دهد.

۲-۱-۲. لئونارد لویزون و قرائت اخلاقی از تصوف

لویزون اساساً با شناخت دقیقی که از متون عرفانی دارد، قرائتی اخلاقی از تصوف ارائه می‌دهد. او با استناد به سخن بایزید بسطامی درباره گنج، این گنج را نوعی گنج باطنی به شمار می‌آورد؛ گنجی که صوفی با انجام مناسک و تعلیمات باطنی مثل ذکر، فکر، مراقبه و محاسبه آن را از درون خود پیدا می‌کند. بر همین اساس، لویزون با اشاره به تأثیر تصوف در جهان معاصر، معتقد است که این گفتمان در مصر، الجزایر، پاکستان و افغانستان در برابر ظاهرپرستی، نقش بسیار مهمی ایفا کرده است. لویزون برای تصوف به اعتبار یافتن مقاصد دنیوی و اخروی برای انسان، نقش بسیار مثبتی قائل می‌شود. به‌طور کلی، موضع لویزون در جایگاه یک مستشرق، نسبت به تصوف و عرفان اسلامی، موضعی خوش‌بینانه و مثبت است. وی در پاسخ به پرسش مهمان برنامه در ارتباط با تأثیرگذاری تصوف بر افراد جامعه و اینکه چرا تصوف با چنان تاریخ و پیشینه نتوانسته است جامعه و خرد جمعی را به این سمت ببرد که بفهمند، دین یک امر شخصی است؟ ضمن دفاع از تصوف به اعتبار ترویج تساهل و رواداری، از مسیر ارجاع‌دهی این گونه پاسخ می‌دهد:

وظیفه شاعر و یک عارف، کار سیاستمدار نیست. شما نمی‌توانید از پیکاسو ایراد بگیرید که چرا نتوانسته ژنرال فرانکو را در اسپانیا از بین ببرد. در قرن هفدهم میلادی در کمبریج گروهی از افلاطونیست‌ها مثل توماس مور و دیگران حرف‌های تسامح‌آمیز شیخ بهایی را می‌زدند. یعنی سعی می‌کردند اختلافات بین ظاهر و باطن دین و اختلافات مذهبی را از بین ببرند.

دفاع لویزون از عرفان اسلامی در برابر سخن آشوری که ناظر بر کارکرد تسکینی / تخدیری عرفان است و به تعبیر او عرفان همانند قرص آرام‌بخش است؛ نیز به این گونه است:

متأسفم! مثنوی در ۲۵ سال اخیر پر فروش‌ترین کتاب است؛ به دلیل اینکه مولانا حکمتی دارد که دانه و شکسپیر و میلون ندارند. ترجمه کلمن بارکس ۷۰ درصدش درست است و حداقل ۳۵ درصد مردم در آمریکا از مثنوی تغذیه معنوی می‌کنند.

بنابراین، لویزون معتقد است تصوف با ارائه نوعی رواداری و ایجاد ارتباط مستقیم با خداوند، هنوز می‌تواند پاسخگوی نیازهای معنوی انسان مدرن باشد.

۲-۲. تقابل عرفان انسان‌گرا و عرفان شریعت‌گرا؛ دوگانه تساهل / خشونت

در برنامه دوم از برنامه‌های پرگار با عنوان «عرفان؛ اسلام و خشونت»، مسئله اصلی این است که آیا عرفان اسلامی باعث تلطیف اسلام شده است یا اینکه چنین کارکردی را نمی‌توان برای آن قائل شد؟ مهمانان این برنامه، علی طهماسبی و عمادالدین باقی هستند. در این برنامه نوعی تقابل میان گفتمان‌ها برقرار می‌شود. در نظریه بازنمایی استوارت هال، تقابل و تضاد (Difference and Opposition) نقش مرکزی در تولید معنا ایفا می‌کند. هال از رویکرد سوسوری وام می‌گیرد که براساس آن معنا نه در خود نشانه‌ها، بلکه در تفاوت بین نشانه‌ها ساخته می‌شود. به باور هال: «این تقابل‌ها برای نظام‌های زبانی و نمادین و تولید معنا ضروری است» (نک. هال، ۱۳۸۶، ص. ۳۹). از یک طرف عرفان انسان‌گرا و از طرف دیگر، عرفان شریعت‌گرا به صورت ضمنی دوگانه خشونت و تساهل را مطرح می‌سازد که صورت‌بندی این دوگانه با اهداف خاصی همراه بوده است که در ادامه بدان پرداخته می‌شود:

۲-۲-۱. علی طهماسبی و قرائت سکولار از عرفان انسان‌گرا

طهماسبی نوعی تقابل و تمایز میان دو گونه از عرفان برقرار می‌کند؛ از یک سو عرفان با رنگ و بوی ایرانی که در خراسان رواج داشته است و آن را به تاسی از شفیع کدکنی، عرفان انسان‌گرا می‌نامد؛ و نوع دیگر عرفان شریعت‌گرا که با رنگ و بوی دینی و متأثر از شریعت اسلام صورت‌بندی شده است؛ عرفان نوع اول یا عرفان انسان‌گرا با ارجاع به چهار عارف نامدار خراسان این گونه معرفی می‌شود:

عرفان خراسان که از بایزید شروع می‌شود و به حلاج می‌رسد و بعد به ابوالحسن خرقانی و ابوسعید ابوالخیر. این عرفان تحت تأثیر ادبیات فارسی بعد از اسلام بوده است. ادبیات خردگرایی که از قرن سوم آغاز می‌شود. عرفانی که به انسان عشق می‌ورزد. عرفانی که تحت تأثیر سامانیان (رودکی، کسایی) موسیقی و شعر و رقص را در زبان زنده کردند.

براین اساس، طهماسبی این نوع از عرفان را عنصر تطیف‌کنندهٔ اسلام معرفی می‌کند. بنابراین، با استفاده از رهیافت کلیشه‌سازی که تاریخ‌مندی و تحول پدیده‌ها را نادیده می‌گیرد (نک. بیچرانلو، ۱۳۹۱، ص. ۸۷)، از یک طرف خشونت ذاتی دیانت اسلام مطرح می‌شود (کلیشه‌ای عمده از اسلام که به تناوب در رسانه‌های معارض استفاده می‌شود) و از طرف دیگر، تقابل میان گفتمان ملی با گفتمان دینی از مسیر دوگانهٔ عرفان انسان‌گرا/ عرفان شریعت‌گرا بازسازی می‌شود. کما اینکه مجری نیز اشاره‌ای به تأثیرپذیری این نوع از عرفان از سنت‌های زرتشتی و بودایی می‌کند. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که مجری در این برنامه صرفاً یک تسهیل‌گر خنثی و میزبان بی‌طرف نیست، بلکه کارگردان پنهان گفتمانی و مهندس گفتمان است که از طریق مکانیسم‌های ظریف، چهارچوب گفتمان را می‌سازد و در جایگاه نمایندهٔ پنهان ایدئولوژی رسانهٔ بی‌بی‌سی ظاهر می‌شود.

درخصوص عرفان شریعت‌گرا، خوانشی از عرفان مد نظر است که با بهره‌مندی از نظریات ابن عربی در مقام نمایندهٔ عرفان نظری و رسمی صورت‌بندی شده است. از مشخصات این عرفان این است که خدامحور است و چندان دل در گروی مردم ندارد و به تعبیر طهماسبی «اگر دنیا را آب ببرد آنها دغدغه ندارند». در تحلیل نهایی این دوگانه‌سازی، نوعی گسست و تقابل درونی در سنت عرفان اسلامی ایجاد می‌کند؛ عرفانی متمایل به شریعت که رسمی، خشک و محدود است و دیگری عرفانی متمایل به انسان که آزاد، منعطف و باز است و این تقابل، عرفان انسان‌گرا را عملاً در موضع «فرااسلامی» یا «پسااسلامی» قرار می‌دهد.

۲-۲-۲. عمادالدین باقی و عبور از دوگانهٔ عرفان انسان‌گرا/ شریعت‌گرا

باقی این دوگانه را نمی‌پذیرد؛ نه به این معنا که قائل به مسئلهٔ خشونت اسلام، که در این برنامه به صورت کاملاً جهت‌دار برجسته‌سازی شده است، نیست؛ بلکه معتقد است این عرفان در تلطیف اسلام اساساً نقشی نداشته است:

بسیاری از آن چیزهایی که عرفا ادعا می‌کنند به اسلام اضافه کرده‌اند، در نص اسلام و سیرهٔ پیغمبر اسلام وجود دارد. عرفا انسان‌گرایی‌شان به خاطر این است که او را آفریدهٔ خدا می‌دانند. حرمت انسان در امتداد حرمت خداست و ابن عربی هم قائل به همین انسان‌گرایی است. آموزه‌ها همه از محمد (ص) گرفته شده است. همه صوفیان قرآن‌مدار هستند و سرسلسلهٔ همهٔ عرفا را محمد (ص) می‌دانند. بنابراین، آنها نمی‌توانسته‌اند چیزی اضافه کنند و اسلام را تلطیف کنند.

۲-۲-۳. انسان کامل و هژمونی سیاسی: پیوند عرفان و ولایت فقیه

در این برنامه سعی بر این است که از مفهوم انسان کامل در عرفان و تصوف، پلی به سوی ایدهٔ ولایت فقیه در جایگاه اصلی پذیرفته‌شده در گفتمان تشیع زده شود. مجری با ارجاع به متون عرفانی می‌گوید:

بدان که این انسان کامل را اسامی بسیار است. انسان کامل را شیخ و مهدی و امام و خلیفه و قطب و صاحب زمان گویند و زیادت از یکی نباشد.

براین اساس، مجری برنامه ضمن ایجاد هراس افکنی، به مخاطبان این گونه هشدار می‌دهد که آیین‌هایی که به دنبال انسان کامل بوده‌اند، بسیار خطرناک‌اند و اغلب سر از جاهای خطرناک در آورده‌اند. او صراحتاً می‌گوید:

انسان کامل در نزد عرفا بر ایده ولایت فقیه در نزد آیت‌الله خمینی تأثیرگذار بوده است و خیلی از عرفای انسان‌گرا در جست‌وجوی انسان کامل بوده‌اند.

براین اساس، پرسش مشخص مجری برنامه در جایگاه کشگری که به بحث جهت می‌دهد، از طهماسبی در مقام نماینده عرفان انسان‌گرا این است که آیا جست‌وجوی انسان کامل در عرفان انسان‌گرا بر ایده ولایت فقیه تأثیرگذار بوده است یا خیر؟ طهماسبی در جایگاه طرف‌دار عرفان انسان‌گرا، این ربط و نسبت را رد می‌کند اما عمادالدین باقی می‌گوید:

ایده انسان کامل مشکل‌ساز است و به قول آقای مطهری از قرن هفتم مطرح شده است. ابن عربی هم از انسان کامل حرف می‌زند. سخن از انسان کامل یعنی اینکه انسان ناقص وجود دارد و انسان کامل کسی است که انسان ناقص را تحت ولایت خود قرار می‌دهد. ابن عربی این را گفته است. انسان کامل در عرفان انسان‌گرا منشأ مشکلات زیادی است. فقها به انسان به‌عنوان یک انسان واقعی نگاه می‌کنند. بنابراین، انسان معمولی از آن بیرون می‌آید؛ عرفان به انسان به‌عنوان یک انسان آرمانی نگاه می‌کند و از آن انسان کامل بیرون می‌آید. مفهوم ولایت فقیه از عرفان به سیاست رفته است. هرچا انسان کامل در حوزه مدنی بود مثل نوشدارو بود. هرچا در قدرت و سیاست بود سم مهلک شد.

براین اساس، کارشناس برنامه تصویری مطابق سیاست‌های کلان بی‌بی‌سی به‌عنوان رسانه‌ای با ریشه‌های استعماری و امروزه در خدمت سیاست خارجی بریتانیا، از ایده ولایت فقیه بازنمایی می‌کند. وی به‌طور مشخص تأکید می‌کند که مفاهیم قدسی و عرفانی مانند انسان کامل برای کسب قدرت سیاسی و مشروعیت، مصادره و دچار تحریف شده است.

۲-۲-۴. تخطئه عرفان در ساحت اجتماع با رهیافت تعمیم‌دهندگی

مجری در پایان برنامه می‌خواهد کارکرد مدنی مرید و مرادی را که مهمان برنامه نیز با تمسک بدان، ضمن انتقاد از عرفان در ساحت رسمی / دولتی، در ساحت اجتماعی از آن دفاع کرده است زیر سؤال ببرد. مجری برنامه خطاب به باقی در جایگاه حامی و مدافع ارزش‌های عرفان در ساحت مدنی می‌گوید:

گفتید ولایت فقیه در حوزه مدنی مفید است. آیا واقعاً رابطه مرید و مرادی در حوزه مدنی خالی از ایراد است؟ در سال ۱۹۷۸م. بیش از ۹۰۰ نفر، متعلق به یک کیش مسیحی، دسته‌جمعی با سم مهلک خودکشی کردند؛ براساس آموزه‌های جیم جونز، رهبرشان. بنابراین، آیا قابل قبول است بحث مرید و مرادی در حوزه مدنی!

براین اساس، مجری با طرح این روایت، در پی به چالش کشیدن تمایز میان حوزه مدنی و حوزه سیاسی است. بر همین اساس، ماجرای جونز را مطرح می‌کند و می‌گوید:

آنهایی که در آنجا خودکشی کردند مرید انسان کامل بودند. به احتمال، جونز را انسان کامل می‌دانستند.

در اینجا مجری بحث را از یک مفهوم فلسفی-عرفانی جدا می‌کند و به یک تراژدی روانی-اجتماعی منتقل می‌کند. در حقیقت، مجری برنامه سعی می‌کند نوعی استعاره سیاسی بسازد که براساس آن کل نظام جمهوری اسلامی تحت استعاره فرقه جونز قرار گیرد. براین اساس، از نوعی بینامتنیت ایدئولوژیک استفاده می‌شود تا انگاره ذهنی مخاطب شکل گیرد و هر زمان که مخاطب عبارت انسان کامل و ولایت فقیه را بشنود به صورت ناخودآگاه روایت جونز بر آن سایه افکند.

کاملاً مشخص است که از این طریق دستکاری عمیق در ضمیر ناخودآگاه جمعی مخاطبان ایجاد می‌شود. اینجا «تفاوت» بین یک نظام حکومتی و یک فرقهٔ کوچک کاملاً حذف شده و یک شباهت ساختگی و خطرناک برجسته شده است تا بیشترین ترس و طرد را در مخاطب ایجاد کند. براین اساس، این بازنمایی نه به مثابهٔ انعکاس واقعیت، بلکه به مثابهٔ سلاح ایدئولوژیک در نبرد گفتمانی است.

۳-۲. تصوف؛ نوسان در میان همراهی و تقابل با گفتمان مسلط

عنوان یکی دیگر از برنامه‌های پرگار «تصوف و سیاست» است و مهمانان برنامه مهدی خلجی، مجتبی مهدوی و احمد کاظمی مولوی هستند. موضوع اصلی برنامه، نقش تصوف در سیاست عصر صفویه به این سو است. این برنامه با این مقدمه و پرسش‌ها آغاز می‌شود:

از زمانی که شاه اسماعیل صفوی عنوان لقب مرشد کامل می‌گیرد تا عصر شاه سلطان حسین که صوفی‌کشی رسم می‌شود، چرخش عظیمی در ایران رخ داده است؛ ایران شیعی شده است. اما صوفی‌کشی را نباید تنها به غلبهٔ تشیع نسبت بدهیم. در این دوره، خودِ تصوف دستخوش تغییر شد و در مناسبات سلاطین صفویه با صوفیان تحولات عظیمی رخ داد. در پایان دورهٔ صفویه، دیگر از تصوف به عنوان یک عامل مسلم در حوزهٔ سیاسی خبری نبود؛ اما رذپای آن را اینجا و آنجا می‌شد دید. از قاجار به این سو نیز تصوف در سیاست نقش بازی می‌کند؛ اما نه به عنوان دین سازمان‌یافته در نهادهای قدرتمند. اینجا و آنجا از علمایی همچون آیت‌الله خمینی تا شخصیت‌هایی مانند علی شریعتی در عرفان و تصوف چیزی یافتند که در بسط نظریهٔ سیاسی‌شان به کار آمد. پس از آن، از انقلاب ایران به این سو، تصوف بار دیگر در زیستی پُرتنش با نظام شیعی قرار گرفت. بار دیگر تشیع سیاسی به یاد اهل تصوف آورد که از سیاست‌گریزی نیست. از صفویه به این سو، تصوف چه نقشی داشته است و تنش بین تشیع با تصوف، ناشی از اختلاف در بنیان‌های فکری است یا دلایل سیاسی و اجتماعی دارد؟

چنان‌که از این مطالب برمی‌آید، رابطهٔ میان تصوف و سیاست در این برنامه برجسته‌سازی شده است و به‌طور کلی کلیدواژه‌های اصلی این برنامه عبارت‌اند از تصوف؛ تشیع؛ نظریهٔ سیاسی.

۳-۲-۱. تصوف و مشروعیت‌بخشی به گفتمان مسلط

موسوی معتقد است تصوف عامل مشروعیت‌بخشی به صفویه بوده است و شاه اسماعیل از طریق خانقاه رشد کرده است و عنوان انسان کامل، مرشد کامل خواندن شاه اسماعیل، اهمیت داشته است و به او مشروعیت می‌داده است. به اعتقاد او، تحزب و کمر بستن به طریقت که در تصوف بود و شمنیستی که در قبایل ترک تکلو بود، عوامل موفقیت و به قدرت رسیدن شاه اسماعیل بود. مهدوی نیز معتقد است صفویه از شبکهٔ صوفیه برای به قدرت رسیدن کمک گرفت؛ هرچند بعد از به قدرت رسیدن با میل به تشریح، صوفیه را یک سو نهاد. خلجی نیز تأیید می‌کند که صوفیان با جهان‌بینی صوفیانه توانستند قدرت را به چنگ بیاورند؛

بله آنها هم جهان‌بینی صوفیانه داشتند و هم اهل قدرت بودند. زمانی که شاه اسماعیل می‌خواست به قدرت برسد، داستان اینکه او از طرف امام زمان موظف است قدرت تشکیل بدهد و بعد سربازهای خود را گماشت که وقتی او اعلان سلطنت کرد، مخالفان را با شمشیر حالی کنند که سلطنت شاه اسماعیل جدی است، مهم است.

براین اساس، طبق مطالب کارشناسان، تصوف همانند عنصری بسیار مهم برای به قدرت رسیدن صوفیان عمل کرده است. در حقیقت، تلقی این افراد از تصوف چیزی مشابه ایدئولوژی در گفتمان‌های چپ است.

۲-۳-۲. از تصوف سیاسی تا تئوری ولایت فقیه

یکی از اساسی‌ترین مطالب این برنامه، رابطه‌ای است که میان تصوف و تئوری ولایت فقیه برقرار شده است. زمینه این بحث را مقدمه مباحث بالاتر فراهم آورده است، یعنی تأیید رابطه میان تصوف و سیاست. بر این اساس، پرسش اصلی مجری این است که تصوف در بسط نظریه ولایت فقیه چه نقشی داشته است؟ پاسخ مهمانان عبارت‌اند از:

مهدوی: در آثار جوانی آیت‌الله خمینی تأثیر عرفان در آن دیده می‌شود؛ استاد مسلم او، میرزا احمدعلی شاه آبادی بود که عارف بود و ملاصدراپی بود. آقای دکتر مهدی حائری یزدی از شاگردان آیت‌الله خمینی اشاره می‌کند که آیت‌الله خمینی سفرهای روحانی چهارگانه را طی کرده است و او به مقام انسان کامل رسیده است.

خلج: تصوف در بسط نظریه ولایت فقیه نقش داشت. ولایت فقیه قبل از آیت‌الله خمینی مطرح شده بود؛ اما تفسیر آیت‌الله خمینی از ولایت بیش از آنکه یک تفسیر فقهی باشد، یک تفسیر عرفانی بود از ولایت. مشکل آیت‌الله خمینی با مباحث منتظری در خصوص ولایت فقیه نیز به خاطر این بود که منتظری ولایت فقیه را در چهارچوب فقهی مطرح می‌کرد؛ اما آیت‌الله خمینی معتقد به این چهارچوب فقهی برای ولی نبود. بنابراین، تئوری ولایت فقیه یک تئوری عرفانی است؛ بیشتر به آنچه ابن عربی می‌گوید شبیه است تا به تفسیر شیخ انصاری.

موسوی: ۱. عرفان و تصوف با قرائت رسمی. مهم‌ترین نقد به این نوع عرفان این است که سکوت و تسلیم و انفعال می‌آورد. قضا و قدری است و عاملیت و ساینکتوتی را در رابطه با مرید و مرادی و حتی در رابطه با امر قدسی حل می‌کند و سلب می‌کند. مسخ می‌کند. عرفانی است که به زندگی آری نمی‌گوید و در انزوا است. در دوره مغول و حمله آنها در انزوا و درون خود است. نه سیاسی است و نه اجتماعی؛ مثال بارز آگاهی کاذب است. عرفانی که سرِ شما را به آسمان بند می‌کند تا حواست از زمین غایب شود؛ ۲. عرفان دولتی: نمونه بارز آن را در گفتمان اسلام سیاسی، تئوری آیت‌الله خمینی و گفتمان ولایت فقیه می‌توان دید. انسان کامل این ضرورت را می‌بیند که جامعه کامل و سیاست کامل را ایجاد کند. وجه مشخصه این عرفان، اقتدارگرا بودن آن است. عاملیت را فقط در انحصار ولی فقیه می‌خواهد؛ ولی به قیمت نفی عاملیت برای دیگران؛ ۳. عرفان مدنی: نه انزواگرا است و نه دولتی است. نقش مستقیم و مترقی در حوزه مدنی و اجتماعی می‌تواند بازی کند. برای مثال، عرفانی که شریعتی مطرح می‌کند.

بر این اساس، در مطالب هر سه کارشناس، میان عرفان و ایده ولایت فقیه رابطه و نسبت برقرار شده است. هر سه سخنانی می‌گویند که کلیشه مرکزی برنامه را تقویت می‌کند؛ اینکه ولایت فقیه یک ساختار عرفانی تحریف شده است. در حقیقت، انتخاب این سه کارشناس که در این موضوع وحدت نظر دارند و همسو هستند، کنشی کاملاً ایدئولوژیک و هدفمند و نوعی خشونت علیه حقیقت است. از طرفی، انتخاب آنها از میان ایرانیان، می‌تواند نوعی بی‌اعتبارسازی مشروعیت درونی نظام از طریق خودی‌ها قلمداد شود.

در تحلیل نهایی، هدف این برنامه، تخریب مشروعیت معرفت‌شناختی نظام جمهوری اسلامی است. برنامه به صورت ضمنی این موضوع را به مخاطب تحمیل می‌کند که ادعاهای ناظر به مشروعیت، ریشه در مفاهیمی دارد که متعلق به گذشته‌ای عرفانی و غیرعقلانی است و امروز توسط خردمندانی از هر سو رد شده است. این کارکردی عمیقاً ایدئولوژیک دارد: تبدیل یک مناقشه سیاسی زنده به یک مسئله تاریخی حل شده؛ آن هم به نفع یک طرف. در چنین چهارچوبی، دیگر نیازی به استدلال با طرف مقابل نیست؛ کافی است او را در تاریخ محبوس کرد و نشان داد که عقایدش باقی مانده دوران منقضی شده‌ای است که خرد مدرن آن را پشت سر گذاشته است.

۲-۳-۳. تحول تصوف در اشکال رادیکال

در برنامه پرگار، دگردیسی تصوف از مسیر تحول جامعه نیز بررسی شد. براین اساس، این موضوع مطرح می‌شود که در پایان دوره قاجار و ورود ایران به عصر مدرنیته، معادله تصوف و مدرنیته چگونه بوده است و آیا با آمدن مدرنیته، تصوف از مناسبات سیاسی و اجتماعی خارج شده است یا خیر؟ کارشناسان برنامه معتقدند که تصوف و عرفان به‌مثابه بخشی از سنت دینی در نوعی دیالوگ و ستیز با مدرنیته وارداتی است. تصوف به مدرنیته کمتر گرایش پیدا کرد و دچار نوعی انحطاط شد؛ براین اساس، مسئله انحراف تصوف مطرح می‌شود:

طریقه فتوت و جوانمردی به صورت لات‌ها درآمدند و الواطی که داشتیم نقش آنها در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به چشم دیدیم؛ طیب و طاهر و مصطفی زاغی و حسین رمضان یخی در ۲۸ مرداد بودند؛ این‌ها صورت انحطاط یافته آیین جوانمردی بودند.

۲-۳-۴. تصوف و تنش با جمهوری اسلامی

بازنمایی تصوف/ درویش در هیئت نوعی اپوزوسیون یکی دیگر از اشکال بازنمایی این گروه از دریچه برنامه پرگار است. مجری برنامه ضمن اشاره به تنش بین دستگاه امنیتی جمهوری اسلامی ایران با درویش، این پرسش را مطرح می‌کند که آیا این تنش ادامه همان تقابل تشیع و تصوف است یا خیر؟ و پاسخ‌هایی که از طرف کارشناسان مطرح می‌شود عبارت‌اند از:

- ریشه آن اقتدار سیاسی است.

- تشکل و تجمع موجب اقتدار می‌شود و این جمهوری اسلامی را آزار می‌دهد.

- حلقه‌های درویش در سراسر ایران برای جمهوری اسلامی خطر آفرین است.

در حقیقت، برجسته‌سازی این مسئله نوعی نمایش انشقاق درون‌گفتمانی است. براین اساس، پیامی که مخابره می‌شود ناظر بر این است که عرفان یک کل یکپارچه نیست؛ خوانش حکومتی فقط یک خوانش انحصاری و خشونت‌آمیز از آن است که دیگر خوانش‌ها را تحمل نمی‌کند. از طرفی، از آنجا که درویش گنابادی در رسانه‌های غربی عموماً در جایگاه قربانیان نقض آزادی مذهب در ایران معرفی می‌شوند، این برنامه سعی می‌کند با طرح این موضوع، بحث را از حیطه تخصصی عرفان به حوزه حقوق بشر بکشاند و ایران را در تقابل با ارزش‌های جهانی قرار دهد.

۲-۴. عرفان‌های نوظهور: تقابل گفتمان‌های امنیتی / جامعه شناختی / پوزیتیویستی

این برنامه با موضوع علل تنوع اشکال دینداری و معنویت در ایران، سه گفتمان را در مقابل هم قرار داده است. چنین کارشناسان این برنامه به‌نحوی است که هر یک از آنها یک طیف و گروه را نمایندگی می‌کنند؛ مهاجرانی با لباس روحانیت در برنامه حاضر شده است و نماینده طیف سنتی و دینی است. از طرفی، سعید پیوندی، جامعه‌شناس و چهره‌ای علمی است که گفتمان دانشگاهی / جامعه‌شناختی را نمایندگی می‌کند و رموک، باتوجه به سن و سال و جوان بودن، نسل جدید و بخشی از افکار و خواست‌های این گروه را نمایندگی می‌کند.

۲-۴-۱. عبدالمجید مهاجرانی؛ گفتمان امنیتی / سنتی

مهاجرانی در جایگاه نماینده گروه سنتی / دینی، بسط و گسترش عرفان‌های نوظهور را به «شیطان» نسبت می‌دهد. به گفته او شیطان همیشه درصدد ساختن نسخه‌های دروغین ایمان دینی و معنویت است. شیطان در سخنان این روحانی، تأویل و

تفسیری مدرن از شیطان نیست؛ بلکه شیطان با همان مختصات اصیل مندرج در گفتمان دینی مد نظر اوست. براین اساس، مهاجرانی عرفان را به دو قطب متضاد تقسیم می‌کند؛ در یک سو عرفان حقیقی یا اصیل است که ناظر بر مجموعه‌ای از اعمالی است که انسان را به بهشت / خدا می‌رساند و در قطب دیگر عرفان دروغین یا گمراه کننده قرار دارد که به مثابه مجموعه کنش‌هایی عمل می‌کند که انسان را به سمت دوزخ می‌کشاند. مهاجرانی در کنار شیطان، که انسان را به ورطه عرفان‌های کاذب می‌کشاند، نقش تکنولوژی را نیز در این میان نادیده نگرفته است؛ به باور او حرکات جدید در ایران، به دلیل انقلاب اینترنت است و روی آوردن جوان‌ها به این عرفان‌های منحرف و نادرست، ناشی از انفجار اطلاعات است؛ اطلاعاتی سطحی که به تعبیر او «مایه خنده است». به طور کلی، مهاجرانی این عرفان‌ها را به مثابه نوعی خطر امنیتی تلقی می‌کند. به نظر می‌رسد انتخاب این مهمان تصادفی نبوده است؛ این مهمان با ترکیب دو موضع تضاد با عرفان‌های نوظهور (مقوله‌ای پذیرفته شده در غرب) و مقصر دانستن اینترنت (به عنوان نماد جهان جدید)، تصویر کلیشه‌ای غرب از اسلام‌گرایی را بازسازی کرده است. پرگار با این چیدمان سعی می‌کند نشان دهد که گفتمان رسمی ایران هم از نظر تاریخی، هم از نظر اجتماعی و هم از نظر فلسفی فاقد مشروعیت است.

۲-۴-۲. سعید پیوندی و گفتمان جامعه‌شناختی

پیوندی در جایگاه یک جامعه‌شناس، رشد چنین عرفان‌هایی را به شخصی شدن دینداری در جامعه نسبت می‌دهد. به باور او انقلاب صنعتی تصور خروج دین و معنویت داشت؛ اما تجربه قرن بیستم چنین ادعایی را رد کرد. به طور خلاصه، ظهور عرفان‌های جدید به دنبال مطرح شدن مسائل جدید است که آیین‌های سنتی به آن پاسخ نمی‌دهد. دینداران سنتی دین را به ارث می‌برند؛ اما دینداران جدید ادیان جدید را انتخاب می‌کنند. براین اساس، پیوندی اهمیت یافتن حق انتخاب فردی را برجسته می‌سازد.

۲-۴-۳. رموک و نگاه پوزیتیویستی به عرفان

رموک یکی از اعضای عرفان کابالا در لندن است که معتقد است رشد این آیین‌ها ناشی از نیاز انسان به معنویت است و نه ضرورتاً معنویت دینی. رموک اذعان می‌کند که برای لمس کردن خدا به عرفان‌های جدید روی آورده است و در این میان تجربه خواندن رشته فیزیک هسته‌ای و کوانتوم در این گرایش بی‌تأثیر نبوده است:

من باید خدا را حس کنم تا باور کنم. خدای مذهب، قابل لمس نیست و مثل تردید باقی می‌ماند. حالا اگر آیین‌هایی وجود داشته باشند که روش لمس خدا را به من بیاموزند من چرا نباید آن را امتحان کنم؟ من کارشناسی ارشد فیزیک هسته‌ای می‌خواندم و بعد فیزیک نسبیت و کوانتوم. یاد گرفتم چیزهایی که در این علوم توضیح داده می‌شود، با چیزهایی که روزمره می‌بینیم تفاوت چشمگیری دارد. از طرفی من در یوتیوب ویدیویی از درویش کردستان می‌دیدم که شیشه قورت می‌دادند و سیخ از بدن خود رد می‌کردند یا با تیغ بدن خود را می‌بریدند و خون جاری نمی‌شد. بنابراین، برای توضیح دلایل این موارد به سمت دانش‌های شرقی مثل ذن، شمن و کابالا رفتم.

براین اساس، رموک بیشتر از چشم‌اندازی علمی / پوزیتیویستی به عرفان و معنویت نگاه می‌کند و بر این باور است که «کابالا یک دانش است». رموک در مقام نماینده عرفان کابالا، جوانی تحصیل کرده و امروزی است. باید به این نکته توجه کرد که مخاطب اصلی بی‌بی‌سی فارسی اغلب جوانان، تحصیل‌کردگان شهری و طبقه متوسط داخل و خارج ایران

هستند. وقتی مخاطب، فردی شبیه به خود (از نظر سن، تحصیلات و ظاهر) را در جایگاه گوینده می‌بیند، ناخودآگاه احساس همذات‌پنداری و اعتماد بیشتری می‌کند. در مقابل، مهاجرانی روحانی مسن با پوشش سنتی است که در نگاه اول شاید این گونه به نظر برسد که مخاطب این برنامه به‌سختی با او ارتباط بگیرد. این چیدمان در برنامهٔ پرگار یکی از قدرتمندترین تکنیک‌های بازنمایی رسانه‌ای است که با ایجاد تقابل نمادین، پیام اصلی برنامه را در عمیق‌ترین لایه‌های ادراکی مخاطب حک می‌کند. در حقیقت، در تقابل قراردادن این دو گفتمان کاملاً متفاوت در شکلی کنترل‌شده و خاص، جنگ نرم در خالص‌ترین و صریح‌ترین شکل آن است. برنامه با سرپوش گذاشتن بر تمامی تناقضات موجود در کابالا، صحنه را طوری می‌چیند که مخاطب با دیدن این صحنه، احساس می‌کند حکومت ایران ساختاری کهنه، بسته و نامطلوب است و در نتیجه باید به سمت الگوهای غربی/جهانی مایل شود. این موضوع، ساده‌سازی ایدئولوژیک است: تبدیل یک بحث پیچیده فلسفی-عرفانی به یک انتخاب هویتی ساده بین دو نماد متضاد. در این صحنه، حق با کسی است که نمادهای مسلط جهانی مانند جوانی، تحصیلات و امروزی بودن را نمایندگی می‌کند، نه لزوماً کسی که استدلال بهتری دارد و به حقیقت نزدیک‌تر است. پرگار با این چیدمان، داوری پیش از محاکمه انجام داده است: پیش از شروع بحث، با انتخاب نمادین شخصیت‌ها، مخاطب را در جبههٔ جوان کابالایی و در مقابل روحانی مسلمان قرار داده است.

نتیجه‌گیری

در این مقاله چهار برنامهٔ علمی و فرهنگی متعلق به تلویزیون بی‌بی‌سی با عنوان «پرگار»، تحلیل و بررسی شد. هدف مقاله، نحوهٔ بازنمایی عرفان و تصوف در این برنامه و دستیابی به واقعیت‌برساختی/رسانه‌ای بوده است. در برنامهٔ نخست، موضوع نسبت تصوف و تجدد مطرح بوده است؛ براین اساس، این پرداخت به‌صورت ضمنی، پرداختن به مقولهٔ نسبت شریعت و دنیای جدید نیز بوده است. آشوری یکی از مهمانان این برنامه، نوعی نگاه انتقادی به عرفان و تصوف دارد. وی در تحلیل خود از تصوف به ایجاد نوعی دوگانه‌سازی اقدام کرده است؛ دوگانهٔ مسجد به‌مثابهٔ گفتمان مسلط و خانقاه به‌عنوان نوعی اپوزوسیون این گفتمان مسلط. وی بر این باور است که عرفان در این دوگانه با ایجاد نوعی تالرنس و رواداری، نقش تضعیف‌کنندهٔ گفتمان مسلط را بر عهده داشته است؛ اما در دنیای جدید این کارکرد از میان رفته است. آشوری عرفان را در نهایت تا سطح نوعی مخدر و قرص آرام‌بخش برای انسان معاصر تقلیل داده است. کارشناس دیگر لئونارد لویزون، برخلاف کارشناس نخست، نوعی کارکرد اخلاقی-اجتماعی از عرفان و تصوف اسلامی اراده کرده است. لویزون از چشم‌انداز انسان درهم‌شکستهٔ معاصر و غرق‌شده در دنیای تکنیک‌زده که در پی معنویت است، به عرفان اسلامی نگریسته است. در برنامهٔ دوم، عرفان و تصوف در قالب دوگانهٔ عرفان انسان‌گرا/عرفان شریعت‌گرا صورت‌بندی شده است. عرفان انسان‌گرا به‌شکل عرفان تعالی‌بخش و عرفان شریعت‌گرا، نوعی عرفان توأم با انجماد و خشونت بازنمایی شده است. براین اساس، عرفان انسان‌گرا با مفهوم ایران، تساهل و رواداری در یک دایرهٔ معنایی قرار گرفته است و عرفان شریعت‌گرا با مفهوم اسلام، خشونت، بنیادگرایی و تاجر در کنار یکدیگر یک شبکهٔ معنایی ایجاد کرده‌اند. براین اساس، این بخش در پی هژمونیک کردن گفتمان اسلام‌هراسی بوده است. در همین برنامه، مسئلهٔ انسان کامل مطرح می‌شود تا از این مسیر ایدهٔ ولایت‌فقیه طرح شود و به‌مثابهٔ یک عامل تهدیدکننده بازنمایی شود. برنامهٔ سوم، نسبت عرفان و سیاست را موضوع بحث قرار داده است. در این برنامه تصوف از یک سو به‌مثابهٔ ابزاری ایدئولوژیک در مسیر

مشروعیت‌بخشی به گفتمان‌های سیاسی معرفی شده است و از سوی دیگر، با ایده ولایت‌فقیه در یک نسبت و رابطه قرار داده شده است. برنامه چهارم نیز سه گفتمان را پیرامون مسئله تصوف در روبروی یکدیگر قرار داده است؛ نوعی گفتمان امنیتی که عرفان‌های نوظهور را عامل تهدیدکننده ارزیابی می‌کند؛ نوعی گفتمان جامعه‌شناختی که عرفان‌های نوظهور را محصول مستقیم شخصی‌شدن دین تلقی می‌کند و گفتمان سوم که عرفان‌های نوظهور را در یک چهارچوب پوزیتیویستی / علمی تفسیر می‌کند. این ساختار در کلیت خود، تقویت ایدئولوژی پنهان‌شده در پس برنامه پرگار بوده است. همچنین، در این مقاله نقش مجری در برساختن واقعیت رسانه‌ای از عرفان و تصوف به خوبی مشخص شد. مجری برنامه نه در جایگاه عنصری خنثی و عاملی تسهیل‌گر، بلکه جهت‌دهنده بحث به سمت سیاست‌های مد نظر رسانه پرگار است. همچنین، نحوه انتخاب و چینش کاراکترها که عموماً افراد تحصیل کرده که منافع آنها در زاویه‌گیری با گفتمان رسمی جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است، پرسش‌های جهت‌دار و صورت‌بندی برنامه در کلیت خود، ایدئولوژی پنهان‌شده در این برنامه را نشان می‌دهد. به طور کلی، در این چهار برنامه قرآنی تقلیل یافته و عمدتاً سیاسی از عرفان ارائه شده است؛ به این معنا که عرفان به مثابه یک نظام پیچیده حکمت، اخلاق، جامعه‌شناسی و هنر که می‌تواند پاسخگوی بحران‌های عمیق دنیای معاصر باشد، نادیده گرفته می‌شود و به بحثی صرفاً سیاسی تقلیل می‌یابد؛ آن هم برداشتی یک طرفه و ناقص از نسبت عرفان و سیاست. رویکرد پرگار نسبت به مفهوم عرفان اسلامی را نباید لزوماً یک توطئه استعماری کلاسیک دید، بلکه باید آن را در چهارچوب منطق رسانه‌ای غربی و جنگ روایت‌ها تحلیل کرد. بی‌بی‌سی در جایگاه یک رسانه با بودجه عمومی بریتانیا، در فضای رسانه‌ای رقابتی و در بستر روابط پرتنش غرب-ایران عمل می‌کند. طبیعی است که روایتی از ایران و مسائل فرهنگی-اجتماعی و سیاسی آن همانند عرفان و تصوف ارائه دهد که بیش از هر چیز با منافع و ارزش‌های اعلامی حامیانش (دفاع از سکولاریسم، لیبرالیسم و فردگرایی) همسو باشد و درعین حال نوعی ضربه نمادین به رقیب ژئوپلیتیک خود نیز باشد. در این میان، با افشای ایدئولوژی پرگار، نقش و وظیفه نهادهای فرهنگی در ایران در جنگ روایت‌ها کاملاً مشخص می‌شود.

منابع

- آقاگلزاده، فردوس، خیرآبادی، رضا، و گلغام، ارسلان (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی شیوه بازنمایی کنشگران ایرانی و غربی در پرونده هسته‌ای ایران در رسانه‌های بین‌المللی (الگوی ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ لیون). *جستارهای زبانی*، ۴(۱)، ۱۹-۱.
- https://lrr.modares.ac.ir/article_6305.html
- اسدی، مصطفی (۱۳۹۹). *شبکه ماهواره‌ای بی‌بی‌سی فارسی و تصویرسازی منفی از جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۹۲)* [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی]. گنج.
- <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/377c04b3ab2cee55347c48dd9300747b>
- امینی صدر، امین (۱۳۹۲). اسلام در برنامه «پرگار» بی‌بی‌سی فارسی. *مطالعات میان‌رشته‌ای فرهنگ و ارتباطات*، ۵(۸)، ۸۲-۱۰۵.
- <https://www.magiran.com/p1542233>
- ایزدی، فواد، و سقای بی‌ریا، حکیمه (۱۳۸۷). تحلیل گفتمان سرمقاله‌های روزنامه‌های برجسته آمریکایی درباره برنامه هسته‌ای ایران. *فصلنامه رسانه*، ۳(۷۳)، ۱۰۱-۱۲۶. <https://www.magiran.com/p540174>
- بیچرانلو، عبدالله (۱۳۹۱). *بازنمایی ایران و اسلام در هالیوود*. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
- حشمت‌زاده محمدباقر، غیاثیان، مریم‌السادات، و اکوانی، سید حمدالله (۱۳۹۰). شرق‌شناسی و بازنمایی رسانه‌ای ایران در آمریکا:

نگاهی به سطح خرد زبانی. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، (۲۷)، ۵۸-۲۹.

<https://www.magiran.com/p1067248>

رستمی‌پور، سجاد (۱۴۰۱). بازنمایی چهره روحانیت در شبکه بی‌بی‌سی فارسی. دین و رسانه، (۲۰-۲۱)، ۸۸-۶۱.

<https://www.magiran.com/p2396228>

سادات حسینی، مریم (۱۳۹۵). بازنمایی هویت زن ایرانی در سینمای پس از انقلاب (مطالعه موردی فیلم‌های ابراهیم حاتمی‌کیا) [رساله دکترای منتشر نشده]. دانشگاه تهران.

سلطانی، علی‌اصغر، و تفرشی، امیرعلی (۱۳۹۵). تحلیل گفتمان برنامه‌های تولیدی شبکه من و تو. فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین،

۱ (۳)، ۱۶۴-۱۲۵. <https://doi.org/10.22054/cs.2015.4595>

غیاثیان، مریم‌السادات (۱۳۸۵). بازنمایی ما و آنها: تصویر سفیدپوستان و مسلمانان در نشریات غرب پس از یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱.

فصلنامه رسانه، ۱۸ (۴)، ۲۰۵-۲۱۳. <https://www.magiran.com/paper/522216>

فرکلاف، نورمن (۱۳۸۹). تحلیل انتقادی گفتمان (ج. ۳). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

محمدخانی ملکوه، محمد (۱۳۹۰). بررسی ساختار و محتوای برنامه‌های شبکه تلویزیون ماهواره‌ای بی‌بی‌سی. پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.

مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۸۷). رسانه‌ها و بازنمایی. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۴). سکولاریزم و خشونت نمادین در گفتمان تلویزیونی: تحلیل گفتمانی برنامه «پیرگار» تلویزیون

بی‌بی‌سی فارسی. مطالعات فرهنگ ارتباطات، (۳۱)، ۱۰۵-۱۳۰.

<https://www.magiran.com/paper/1488802>

هال، استوارت (۱۳۹۱). گزیده‌هایی از عمل بازنمایی. در نظریه‌های ارتباطات (کوبلی پل، ویراستار؛ ج. ۳؛ احسان شاه‌قاسمی، مترجم). پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

هال، استوارت (۱۳۸۶). غرب و بقیه: گفتمان و قدرت (محمود متحد، مترجم). نشر آگه.

References

- Aghagolzade, F., Kheirabadi, R., & Golfam, A. (2013). The comparative study of the linguistic representation of Iranian and western actors of Iran's nuclear program in international media (Van Leeuwen's Model (2008)). *Language Related Research*, 4(1), 1-19. https://lrr.modares.ac.ir/article_6305.html?lang=en [In Persian]
- Amini Sadr, A. (2013). Islam in the BBC Persian Program Pargar. *Interdisciplinary Studies of Culture and Communication*, 5(8), 82-105. <https://www.magiran.com/p1542233> [In Persian]
- Asadi, M. (2020). *BBC Persian Satellite Network and the Negative Image-Making of the Islamic Republic of Iran (2010-2013)* [MA Thesis, Kharazmi University]. Ganj. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/377c04b3ab2cee55347c48dd9300747b> [In Persian]
- BBC Persian. (n.d.). *Pargar Program*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/persian/tv-and-radio-37553258>
- Bichranlou, A. (2012). *The representation of Iran and Islam in Hollywood*. Institute of Culture, Arts and Communication. [In Persian]
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis* (3rd ed.). Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Ghiasian, M. (2006). The Representation of 'Us' and 'Them': Images of Whites and Muslims in Western Periodicals after September 11, 2001. *Media Quarterly*, 18(4), 205-213. <https://www.magiran.com/paper/522216> [In Persian]
- Hall, S. (2007). *The West and the Rest: Discourse and Power* (M. Mottahed, Trans). Nashr-e Agah. [In Persian]
- Hall, S. (2012). Selections from the Practice of Representation. In *Theories of Communication* (P. Cobley, Ed., Vol. 3; E. Shaghassami, Trans.). Institute for Cultural and Social Studies. [In Persian]
- Heshmatzadeh, M. B., Ghiasian, M., & Akvani, H. (2011). Orientalism and the Media Representation of Iran in the United States: A Micro-Level Linguistic Analysis. *Political and International Approaches*, (27), 29-58. <https://www.magiran.com/p1067248> [In Persian]

- Izadi, F., & Saqayi Biriya, H. (2008). A Discourse Analysis of Editorials in Major American Newspapers on Iran's Nuclear Program. *Media Quarterly*, (73), 101-126.
<https://www.magiran.com/p540174> [In Persian]
- Mahdizadeh, S. M. (2008). *Media and Representation*. Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Mahdizadeh, S. M. (2015). Secularism and Symbolic Violence in Television Discourse: A Discourse Analysis of the BBC Persian Program Pargar. *Cultural Communication Studies*, (31), 105-130.
<https://www.magiran.com/paper/1488802> [In Persian]
- Mohammadkhani Malekveh, M. (2011). *An Analysis of the Structure and Content of BBC Satellite Television Programs*. Institute of Culture, Arts and Communication. [In Persian]
- Rostamipour, S. (2022). The Representation of the Clergy in the BBC Persian Network. *Religion and Media*, (20-21), 61-88. <https://www.magiran.com/p2396228> [In Persian]
- Sadat Hosseini, M. (2016). *The representation of Iranian women's identity in post-revolutionary cinema (a case study of the films of Ebrahim Hatamikia)* [Unpublished doctoral Dissertation]. University of Tehran. [In Persian]
- Soltani, A., & Tafreshi, A. (2016). A Discourse Analysis of Programs Produced by the Manoto Network. *Journal of New Media Studies*, 1(3), 125-164. <https://doi.org/10.22054/cs.2015.4595> [In Persian]